

Universitätsbibliothek Wuppertal

Gesammelte Schriften

Philologische Schriften

Mommsen, Theodor

Berlin, 1909

LIV. Carmen codicis Parisini 8084

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1925](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1925)

LIV.

Carmen codicis Parisini 8084.*)

Carminis quod legitur in codice Parisino Lat. 8084 postquam 350 versus quosdam protulerunt a. 1620 Salmasius¹ et a. 1757 Tassin et Toustain Maurini², totum nuper edidit primus Leopoldus Delisle³, denuo recognovit ad ipsum codicem Carolus Morel⁴. repetivit inde Alexander Riese in anthologia Latina⁵ egeruntque de eo praeter Morelium, qui diligentissimo et utilissimo commentario editionem ornavit, Italus Iohannes Baptista Rossius⁶ et Anglus R. Ellis⁷. quo carmine non minus pio et Christiano quam inepto et barbaro cum nihilominus rerum Romanarum aetatis labentis neque vulgarium nec minimarum notitiam contineri intellexissem, lectionem autem a duobus viris supra laudatis diligenter quidem exceptam esse, sed tamen non ita satisfacere, ut detritarum et multis locis perforatarum membranarum iterata inspectio supervacanea fore videretur, familiari meo

*) [Hermes 4, 1870, S. 350—364. Das Gedicht ist, seitdem Mommsen die Aufmerksamkeit darauf gelenkt hatte, oft besprochen worden. Die Literatur hat M. Schanz, Gesch. d. röm. Lit. IV 1, 1904, S. 200 f. zusammengestellt.]

1) Scilicet in adnotatione ad vitam Caracallae c. 9 et ad Elagabali c. 7 edidit v. 57—62 (inde Burmann anth. 1, 57; Meyer anth. n. 605) et v. 106—109 (inde Burmann 1, 58; Meyer n. 606). [Die von Salmasius genomene Abschrift fand Baehrens in dem cod. Paris. 17904 wieder: vgl. Rhein. Mus. 32, 1877, S. 212.]

2) *Nouveau traité de diplomatique* vol. III p. 156 tab. 43 n. 1. ibi leguntur aere expressi v. 1—4.

3) *Bibliothèque de l'école des chartes. Série 6. Tom. 3* (1867) p. 297 seq. principium idem edidit in actis menstruis academiae Berolinensis a. 1867 p. 526.

4) *Revue archéologique* 1868 m. Jun. et Jul. = *recherches sur un poème latin du IVe siècle*. Parisiis 1868. 8. pp. 23. adde eiusdem observationes *Revue critique d'histoire et de littérature* a. 1869 p. 300 seq.

5) Fasc. 1 p. 13 seq. [20 seq. ed. 2] cf. praef. p. XI.

6) *Bullettino di archeologia cristiana* 1868 p. 49—58. 61—75. Rossius codicem quoque inspexit et quaedam inde emendavit.

7) *Journal of philology* vol. 2 p. 66—80.

Paulo Kruegero, nuper antequam Parisios proficisceretur officiose adeunti me quaerentique, si quid vellem ibi mihi curari, respondi gratam rem eum mihi facturum esse, si breve carmen denuo recognosceret. quod ille cum suscepisset, paullo post praestitit quaeque accepta recognitione eius dubia mihi subnata essent, codice resumpto omnia solvit. hac autem recognitione quid effectum sit, quot locis
 351 errores emendati sint et hiatus expleti, intellegent qui hanc carminis recensionem cum antea editis component. nos satis habuimus veram et plenam lectionem repraesentasse suppressis mendis, quarum commemoratio non solum utilitatem nullam habitura fuisset, postquam quae posuerunt priores omnia in re praesenti examine instituto aut comprobata sunt aut reiecta, sed etiam nisi re certe specie in exagitationem abiisset optimorum peritissimorumque virorum, qui si qua erraverunt, indignabuntur fortasse imperiti et tirones, at facile excusabunt, qui quam arduum sit in tali re non errare longo usu didicerunt.

Nactus itaque plenam et certam codicis notitiam carmen vel sic difficillimum (nam et multis locis librarius peccavit et poeta ipse sensus imperfecte et implicate expressit saepissimeque ad res alludit quotidianis suae aetatis sermonibus magis quam rerum notitia celebratas hodieque plane obscuratas) cum intellegerem a me satis perpoliri et emendari non posse, Kruegeri schedas tradidi Mauricio Hauptio, qui cum eiusdem generis multa insperato sanaverit, insaniabilibus quoque, ut fieri solet, et paene desperatis opem ferre posse creditur. is carmen ita ut infra scriptum est constituit. deprecatur tamen, ne putetur aut opinionibus suis probabilitatem attribuere eandem omnibus aut tutam existimare emendationem carminis non librariorum tantum, sed ipsius etiam auctoris culpa obscuri quodque poetam referat ineptum sententiis, sermone rudem, versuum faciendorum syllabarumque metiendarum imperitum. sed ut dubia remaneant non pauca et, ut fit, ea praesertim, quae propter rerum notitiam maxime velles elucidata, tamen etiam hoc nomine aliquantum profectum esse hac quam edimus recensione intellegent eruditi. qui ut libenter legent carmen nisi bonum, certe memorabile et quod nunc demum ita prodeat, ut non continuo offendas, ita fortasse quaerent, qui fiat, ut a me potissimum id accipiant, cuius nullum in ea re meritum est nisi fortasse suasoris. nam rerum explicationem in summa re praecepit Morelius auxitque Rossius, qui quae posuerunt, paucis exceptis mihi quoque probantur; minora autem persequi singillatim nec placet nec mei officii est, qui ab Isiacis similibusque tam abhorream quam liceat epigraphicae rei studioso. habebunt

igitur qui haec percurret lectionem Kruegeri, recognitionem Hauptii, interpretationem Morelii, quarum omnium mihi non restat nisi praeconium. sed quoniam amici ita voluerunt, malui morem iis gerere et officio isto minime splendido fungi, quam bona litterarum subsidia aut perire sinere aut certe latere.

Sequitur codicis descriptio Pauli Kruegeri.

352

„Continet codex olim Puteanus, nunc Parisiensis Lat. 8084 carmina Aurelii Prudentii Clementis scripta litteris quadratis simillimis eis, quibus Plautus Ambrosianus et Vergilius Laurentianus exarati sunt. initio carminum in margine metrum adnotatur litteris semiuncialibus inclinatis ita nitidis, ut hominis non cuiusvis, sed eius qui scribendi arti se dederit esse videantur. eadem ut videtur manus in fine Cathemerinon folio 45 recto, quod scriptura paene vacat, in media pagina haec scripsit edita primum a Maurinis¹:

† UETTIUS AGORIUS BASILIUS

Tres primae litterae quamquam incertae sunt, tamen satis intelligitur et probe intellexit Delislius nominari hic Mavortium consulem a. p. Chr. 527 notum cum aliunde tum ex subscriptione librorum Horatianorum²:

UETTIUS AGORIUS BASILIUS MAUORTIUS U. C. ET INL. EX COM. DOM.
EX CONS. ORD. LEGI ET UT POTUI EMENDAVI CONFERENTE MIHI
MAGISTRO FELICE ORATORE URBIS ROMAE

utrum autem Mavortius ipse ita simpliciter nomen suum ac ne id quidem integrum carminibus Prudentianis subscripserit, quod visum est Delislio, an librarius subscriptionem imperfecte repetiverit³, certo diiudicari non potest. codicem autem saeculo sexto recentiorem

1) L. c. tab. 46 n. 2 cf. p. 208.

2) Cf. Jahn in actis soc. Saxonicae 1851, 363 et Rossi inscr. chr. I p. 460. [Lommatzsch, Z. f. vergl. Litt.-Gesch. 15, S. 177.]

3) Mihi opinio haec sola probatur. nam in ipso libro Parisino nullo tempore subscriptio ea de qua agitur plenior fuit quam adhuc cernitur, nec potuit Mavortius ita libro subscribere, ut nomina secundaria poneret primario omisso. quare qui autographum eius ibi agnoscunt, iis eo confugiendum est, ut Mavortius inter scribendum interpellatus nomen non perscripserit; quae defensio quam sit infirma, apparet. immo librarius aliquis nactus exemplum Prudentii a Mavortio recognitum cum ipsius subscriptione vetustate maiore ex parte abolita quod inde dispicere posset in librum hodie Parisinum rettulit. unde hunc intellegimus recognitum esse post annum p. Chr. 527. quod autem posuit Delislius probavitque Rossius codicem Parisinum scriptum esse auctore vivo, id est saeculo quarto, non perspicio quomodo inde effecerint. sit sane saeculi quarti, quoniam in hac parte palaeographiae probationibus deficientibus quisquis pro lubitu asseveratione uti solet; sed quid ad eam rem, quod adnotatus est aut saeculo Iustiniano aut post id saeculum? TH. M.

esse veri simile non est: mirorque praeter Nicolaum Heinsium neminem editorum hunc librum omnium Prudentianorum qui supersunt veterrimum atque optimum excussisse¹.

354 „Constat ex viginti compagibus, quae quamquam numerantur tripertito, ut f. 1—14 quaternionibus comprehendantur I—VI, f. 45—123 quaternionibus I—X, f. 124—155 quaternionibus I—III, tamen cum carmina tam a f. 44' ad f. 45 quam a f. 123' ad f. 124 continuentur, non tres sunt codices in idem volumen compacti, sed placuit librario quaterniones non continuo ordine numerare.

„Continet codex hymnos cathemerinon, apotheosin, hamartigeniam, psychomachiam, hymnos quinque peristephanon deficitque in v. 142 hymni quinti.

„Sequuntur tria folia eiusdem membranae eiusdemque formae, scripturae tamen prorsus diversae, quae utrum ab initio an postea Prudentio adiecta sint dici nequit. carmen quod sine ulla inscriptione in iis exstat, scriptum est litteris semiuncialibus elegantissimis, quae non multum differunt ab iis quas videmus in fragmento Veronensi de iure fisci et Neapolitano digestorum². paginae quinque primae vicanos singulos versus habent³, sexta cum non tota scripta sit, tantummodo septendecim. compendia scripturae non occurrunt nisi duo: u. 71 BACCHIQ. et v. 78 XPICOLAS. in fine versuum bis ligaturis usus est librarius (v. 106 in *ae*, v. 118 in *us*); ubi necesse fuit litteris minutis versum explevit.

„Primum folium integrum, secundi recta, tertii versa pagina facillime leguntur: in secundi autem versa et tertii recta (f. 157^b. 158^a) litterae partim exesae partim evanidae eo difficilius distinguuntur, quod alterius paginae scriptura perlucet. quam difficultatem ita evitavi, ut inclinato ad oculos libro non tam atramenti reliquias investigarem quam sequeretur ductus litterarum, qui etiam ubi atramentum decidit, coloris diversitate membrana ibi offuscata a reliqua superficie distinguuntur. ita factum est, ut exceptis paucis litteris quae membrana perforata perierunt, iam nulla supersit, de qua non constet“.

Hactenus Kruegerus. ipsum carmen Hauptius sic constituit, ut quid in codice dispici possit accurate ubique aut in ipsis versibus scriptum aut infra adnotatum sit.*)

1) Quod v. d. Dressel (praef. p. XXIV) monet omnes quos viderit codices vetustos et variis lectionibus et glossis instructos esse, in Puteanum non quadrat. Cf. eundem p. XXXVIII.

2) Specimen scripturae dederunt Maurini (v. p. 350 not. 2 [485, 2]).

3) Prudentii liber in singulis paginis habet versus vicanos.

*) [Beiträge zur Kritik seit der vorliegenden Ausgabe verzeichnet Schanz

- Dicite qui colitis lucos antrumque Sibyllae 156^a 354
 Idaeumque nemus, Capitolia celsa Tonantis,
 Palladium Priamique Lares Vestaeque sacellum
 incestosque deos, nuptam cum fratre sororem,
 5 inmitem puerum, Veneris monumenta nefandae,
 purpurea quos sola facit praetexta sacratos,
 quis numquam uerum Phoebi cortina locuta est,
 Etruscus ludit semper quos uanus aruspex,
 Iuppiter hic uester, Ladae superatus amore,
 10 fingeret ut cycnum uoluit canescere pluma?
 perditus ad Danaen fueret subito aureus imber?
 per freta Parthenopes taurus mugiret adulter?
 haec sic monstra placent nulla sacrata pudica?
 pellitur arma Iouis fugiens regnator Olympi,
 15 et quisquam supplex ueneratur templa tyranni,
 cum patrem uideat nato cogente fugatum?
 postremum, regitur fato si Iuppiter ipse,
 quid prodest miseris perituras fundere uoces?
 plangitur in templis iuuenis formonsus Adonis,
 20 nuda Venus deflet, gaudet Mauortius heros,
 Iuppiter in medium nescit finire querellas
 iurgantesque deos stimulat Bellona flagello. 156^b
 conuenit his ducibus proceres sperare salutem
 sacratis? uestras liceat componere lites?
 25 dicite, praefectus uester quid profuit urbi,
 quem Iouis ad solium raptum tractatus abisset,

a. a. O. (Dazu kommen noch Useners Bemerkungen im Anecdoton Holderi, Bonn 1877, S. 36.) Sie sind hier nur berücksichtigt worden, insoweit sie thatsächliche Versehen berichtet haben. Die Nachweise von Imitationen älterer Dichter sind sehr vervollständigt worden u. a. von M. Ihm, Rhein. Mus. 52, 1897, S. 209 f. Einen ausführlichen Kommentar gibt Seefelder im Programm des Realgymn. in Gmünd 1901.]

C codex Parisinus 8084. quae nullo auctore memorato correctae sunt debentur pleraque Delislio. | 1. sybillae C. | 2. ideumque C. *Aen.* III 112 Idaeumque nemus. | 5. nefandae *Haupt:* nefanda C. *Aen.* VI 26 Veneris monumenta nefandae. | 7. uirum C. | curta C. *Aen.* VI 347 Phoebi cortina. | 10. cycnum C. | 11. danain C. | 12. parthenopis C. | mugiret C. | 13. sic *Haupt:* si C. | nullo sacrata pudore *Riese.* | 16. sogente C. | 19. *Buc.* X 18 formosus — Adonis. | 22. *Aen.* VIII 703 Bellona flagello. | 24. *Buc.* III 108 componere lites. [Das 2te Fragezeichen hinzugefügt von J. Maehly, Z. f. d. östr. Gymn. 1871 S. 585.] | 25. urbii C. | 26. quom Iouis ad solium raptum trabeatus adisset *Haupt*, et trabeatus iam *Morel.* quom Iouis ad solium raptim tractatus abisset *Ellis.* qui Iouis ad solium raptus tractatus abisset *de Rossi.* *Aen.* XII 849 Iouis ad solium.

cum poenas scelerum tracta uix morte rependat?
 mensibus iste tribus totum qui concitus orbem
 355 lustrauit metas tandem peruenit ad aeuī.
 30 quae fuit haec rabies animi, quae insania mentis?
 sed Iouis uestram posset turbare quietem.
 quis tibi iustitium incussit, pulcerrima Roma,
 ad saga confugerent, populus quae non habet olim?
 sed fuit in terris nullus sacratior illo,
 35 quem Numa Pompilius, e multis primus aruspex,
 edocuit uano ritu pecudumque cruore
 polluit (insanum) bustis putentibus aras.
 non ipse est uinum patriae qui prodidit olim
 antiquasque domus, turres ac tecta priorum
 40 subuertens, urbi uellet cum inferre ruinam,
 ornaret lauro postes, conuiuia daret,
 pollutos panes, infectos ture uaporo
 poneret, in risum quaerens quos dederet morti, 157^a
 collaribus subito membra circumdare suetus,
 45 fraude noua semper miseros profanare paratus?
 sacratus uester urbi quid praestitit? oro.
 qui hierium docuit sub terra quaerere solem;
 cum sibi forte pirum fossor de rure dolasset,
 diceret esse deum comitem Bacchique magistrum;
 50 Sarapidis cultor, Etruscis semper amicus,
 fundere qui incautis studuit concepta uenena,
 mille nocendi uias, totidem conquireret artes,
 perdere quos uoluit percussit luridus anguis,
 contra deum uerum frustra bellare paratus,
 55 qui tacitus semper lugeret tempora pacis,

27. poena C. | 28. totum certo C. | orbem Mommsen: urbem C. | 29. lustrauis
 aetas C. Aen. X 472 metasque dati peruenit ad aeuī. | 30. quae insania C. |
 31. ioui C: nominatiuum requiri uidit Morel. | 36. paecudumque C. | 37.
 polluere Morel. | busti C. | 38. uenum patriam Haupt: tradita uenum castra
 Lucanus IV 206. | 39. antiquaque C. | turres a tecta C. | 41. adiret Ellis. sed
 dedisse conuiuia ille multo hic rectius dicitur quam adisse, neque mutanda sunt
 in hoc carmine quae nulla alia re quam numerorum uitio displicent. | 42. infectos
 C. | 43 quos Haupt, dederet Delisle: quodedere C. | 44. collaribus Haupt: galla-
 ribus C. | suetus Haupt: subitus C. | 47. quid C. [| hibernum Usener; s. u.
 S. 494*)] | 48. pyrum C. | 49. diceret Ellis: diceretque C. | bhaccique deleto h
 post b C. | ministrum Haupt, Priapum intellegens. | 51. concerta C. contrita
 Haupt, ut trita uenena saepius dicuntur. [concepta erweist Ihm a. a. O. 211 als
 richtige Emendation von Delisle] | 52. conquireret C. | 53. percussit C.

nec proprium interius posset vulgare dolorem?
 quis tibi taurobolus uestem mutare suasit,
 inflatus diues subito mendicus ut esses. 356
 obsitus et pannis, modica stipe factus epaeta,
 60 sub terram missus, pollutus sanguine tauri,
 sordidus, infectus, uestes seruare cruentas,
 uiuere cum speras uiginti mundus in annis?
 abieras, censor meliorum caedere uitam,
 hinc tua confisus possent quod facta latere, 157^b
 65 cum canibus Megales semper circumdatus esses,
 quem lasciua cohors (monstrum) comitaret ouantem.
 sexaginta senex annis durauit efebus,
 Saturni cultor, Bellonae semper amicus,
 qui cunctis Faunosque deos persuaserat esse
 70 Egeriae nymphae comites Satyrosque Panasque,
 nympharum Bacchique comes Triuiaequae sacerdos;
 quem lustrare choros ac molles sumere thyrsos,
 cymbala, quae inbuerat quater Berecynthia mater,
 quis Galatea potens iussit Ioue prosata summo,
 75 iudicio Paridis pulerum sortita decorem?
 sacrato liceat nulli seruare pudorem,
 frangere cum uocem soleant Megalensibus actis.
 chisticolas multos uoluit sic perdere demens,
 qui uellent sine lege mori, donaret honores
 80 oblitosque sui caperet quos daemonis arte,
 muneribus cupiens quorundam frangere mentes
 aut alios facere parua mercede profanos

56. nec de Rossi: ne C. | 57—62 protulit Salmasius in Lampridii Heliog. c. 7. | 59. modicastepefactusepeta C: correxit Morel. | 60. terra C. | 62. annis, non annos, C, i fere certo, s non plane perspicuo. | 63. [ambieras Usener] | caedere Ellis: cedere C. | 64. facta certo C. | 65. Megales semper Morel: magalis semper C. | 66. lasciua cohors Haupt: laciua (u incerto) corum C. [S. Ihm a. a. O.] | comitareouantem C: correxit Morel. | 67. efoebus C. | 68. saturni, solo s non plane perspicuo, C. | bellonae certo C. | 69. quictis faunosique certo C. | 70. egaeriae nypmae C. | saturosque poenasque C. | 71. bacchiq. comae triuaequae C. Petronius, quem Morel indicauit, c. 133 nympharum Bacchique comes. Aen. VI 35 Triuiaequae sacerdos. | 72. quem, non cum, C, quantum dispicitur. | lustrare thoros ac moles sumere thyercos C: correxit Riese. Aen. VII 390 molles tibi sumere thyrsos, Te lustrare choro. | 73. cymbala non prorsus certis m et b C. | quae Haupt: quem C. [„nothwendig ‘cymbala quem inbuerat’ etc.“ Usener] | berecⁿtia C. Aen. VI 784 Berecynthia mater. | 75. paridis non prorsus certo p C. | 78. xpⁱcolas C. | 80. oblitusque sui C. oblitosque dei Riese | demonis C. | 82. aut non prorsus certo t C.

- 357 mittereque inferias miseros sub Tartara secum:
 soluere qui uoluit pia foedera leges,
 85 Leucadium fecit fundos curaret Afrorum,
 perdere Marcianum, sibi proconsul ut esset.
 quid tibi diua Paphi custos, quid pronuba Iuno
 Saturnusque senex potuit praestare sacrato?
 quid tibi Neptuni promisit fuscina, demens?
 90 reddere quas potuit sortes Tritonia uirgo?
 dic mihi, Sarapidis templum cur nocte petebas?
 quid tibi Mercurius fallax promisit eunti?
 quid prodest coluisse Lares Ianumque bifrontem?
 quid tibi Terra parens, mater formonsa deorum,
 95 quid tibi sacrato placuit latrator Anubis,
 quid miseranda Ceres, subter Proserpina mater,
 quid tibi Vulcanus claudus, pede debilis uno?
 quis te plangentem non risit, caluus ad aras
 sistriferam Phariam supplex cum forte rogares
 100 cumque Osirim miserum lugens latrator Anubis
 quaereret inuentum rursus quem perdere posset,
 post lacrimas ramum fractum portaret oliuae?
 uidimus argento facto iuga ferre leones,
 lignea cum traherent iuncti stridentia plaustra,
 105 dextra laeuaque istum argentea frena tenere,
 egregios proceres currum seruare Cybebae, 158^b
 quem traheret conducta manus Megalensibus actis,
 358 arboris excisae truncum portare per urbem,
 Attin castratum subito praedicere Solem.

83. MITTEREQ*IFERIAS C, neque littera quae ante Γ non satis dispici potuit N fuisse uidebatur Kruegero. tamen puto scriptum fuisse MITTEREQ. INFERIAS. | 84. qui Haupt: quis, minus perspicuis qui litteris, C. | uersus refici potest complemento eiusmodi, sanctas, pia foedera, leges. | 86. mācianum C. | ut esse, tribus postremis litteris non satis perspicuis, perforata post ultimam membrana, C. | 87. diua Paphi Haupt: ^{di}uaphafus C. [Paphu Baehrens] | Iuno Riese: foramine absumptum in C. | 91. pēbas C. | 95. Aen. VIII 698 latrator Anubis. | 96. miserande caeris subteſ C. [miserande (so mit C Usener), Ceres mater, Proserpina subter Maehly a. a. O. S. 589.] | 97. Aen. V 271 debilis uno. Minucius Felix, quem Ellis indicauit, c. 22 5 Vulcanus, claudus deus et debilis. | 99. fariam C. | 100. cumq. ossyrim C. | lugens Mommsen: lugis C. | 101. perdere posset (posset minoribus litteris) C. | Minucius Felix, quem de Rossi et Ellis indicarunt, c. 22 1 mox inuento paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, cynocephalus inuentor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inueniunt vel inuenire quod perdunt. | 105. leuaque situm C. | 106—109. protulit Salmasius. | 106. aegregios C. | cirillae C. Cybellae Salmasius. | 107. quem incerto e C. | trahere C. | 108. arboribus C.

- 110 artibus heu magicis procerum dum quaeris honores,
 sic, miserande, iaces paruo donatus sepulcro.
 sola tamen gaudet meretrix te consule Flora,
 ludorum turpis genetrix Venerisque magistra,
 composuit templum nuper cui Symmachus heres.
- 115 omnia quae in templis positus tot monstra colebas
 ipsa mola manibus coniunx altaria supplex
 dum cumulat donis uotaque in limine templi
 soluere dis deabusque parat superisque minatur
 carminibus magicis cupiens Acheronta mouere,
- 120 praecipitem inferias miserum sub Tartara misit.
 desine post hydropem talem deflere maritum,
 de Ioue qui Latio uoluit sperare salutem.

Invehitur poeta in sacratos¹ viros id est proceres antiquae religionis adversus Christianam sectam ultimos vindices quales fuerunt Vettius Agorius Praetextatus († cos. des. a. 385) et Aurelius Symmachus (cos. a. 391) et Virius Nicomachus Flavianus (cos. a. 394) principes suae aetatis senatus Romani et tam in litteris quam in re publica clari. nam haec ipsa tempora, quibus ita luctabantur veterarum caerimoniarum cultores cum ritu externo, ut iam desperarent, cum universum carmen clare indicat tum inde confirmatur diserte, quod v. 114 *Symmachus heres* aedem Florae dicitur restituisse. intellegitur enim omnino aut is, quem modo nominavimus, Q. Aurelius Avianus Symmachus orator consul a. 391 aut filius eius Q. Fabius Memmius Symmachus praef. urbi a. 419. utrum eorum poeta respiciat, ex ipso carmine non elucet;*) nec de aedis Florae, eius opinor quae fuit in circo², restitutione facta aetate labente quicquam praeterea traditur. — Ut ex Symmachi nomine de aetate carminis certa

110. heu *Riese*: seu *C.* | quaeres *C.* | 111. iacis *C.* | 114. symmacus *C.* | 116. molat *C.* *Vergilius, quem Ellis indicavit, Aen.* IV 517 ipsa mola manibusque piis altaria iuxta. | coniunx *C.* | 117. comulat *C.* | limina *C.* | 118. diis *C.* | minatus, *coniunctis* us *litteris, C.* | 119. aceronta *C.* *Aen.* VII 312 flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo. | 121. ydropem *C.*

1) Eodem vocabulo notabile est tam Praetextatum quam coniugem eius insigniri in titulo Donat. 72, 2 [C. I. L. VI, 1779 = Dessau 1259], ubi ille dicitur *sacratu* *Libero et Eleusiniis*, haec *sacrata Cereri et Eleusiniis, sacrata apud Eginam Hecatae*.

*) [Nach Seeck, Symmachus praef. p. CXIX war es der Vater.]

2) Becker top. I, 472. neque enim hac excepta certa memoria ullius ad nos pervenit aedis ei numini in urbe dedicatae. [Vgl. Wissowa, Relig. u. Kultus d. Röm. S. 164.]

359 coniectura capi non potest, ita multo minus certi quicquam colligitur ex eo, quod item nominantur ibi v. 85 *Leucadius* et v. 86 *Marcianus*, quorum hic videtur proconsul fuisse Africae, ille primum rationalis in Africa¹, deinde in supra dicti proconsulis locum substitutus. Leucadius, praeses nescio cuius provinciae dioecesis ut videtur Galliarum, quod a partibus Gratiani († 383) stetisset, eo interfecto apud Maximum (383—388) accusatus² potest idem esse, cum praesertim vocabulum infrequens sit. Marciani cum plures nominentur, invenitur eadem aetate eius nominis vicarius (Italiae fortasse) a. 384³, is ipse fortasse, ad quem epistulas complures Symmachus dedit⁴ quemque amico commendat⁵ utpote *optimum virum, sed invidia tyrannici temporis involutum*, scilicet aut sub Maximo aut sub Eugenio. — Denique v. 47 coniecit Rossius induci *Hierium* aliquem sub terra Solem quaerentem, id est Mithrae sacrificantem. quae coniectura de loco interpretationis paene desperatae si proba est nec praeferranda, quam equidem praeferrendam esse iudico, Hauptii interpretatio in *hierium* latere *ἱερέα*, illius nominis viri praesto sunt orator urbis Romae saec. IV exeunte, cui Augustinus adulescens libros quosdam inscripsit⁶, item vicarius Africae a. 395⁷ et fortasse ab eo non diversus consul ordinarius a. 427.*) hi sunt qui in carmine nominantur nominative videntur.

Sed ut ex disquisitione hac de nominatis a poeta personis non auferas nisi opinionem ambiguum et parum firmam, ita alia proferruntur de adversariorum principe quodam, qui cum non nominetur, quae de eo enuntiantur vel certe videntur enuntiarum (nam multa ambigua sunt nec plane certum est eundem ubivis significari), haec sunt:

1) Verbis *Leucadium fecit fundos curaret Afrorum* innuitur sine dubio *rationalis rei privatae fundorum domus vicinae per Africam* (Not. dign. occ. p. 53 [p. 155 Seeck]). ceterum quae de utroque magistratu significare voluit poeta, propter infantiam eius parum assequimur. Rossius comma ita cum praecedentibus conectit ut Flavianus arguatur asseclarum apostasiam remunerasse magistratibus in eos collatis; quod si verum est, in Leucadium tantum convenit, non item in Marcianum.

2) Sulpicius Severus dial. 2 (3), 11, 8 Halm. Monuit de eo Morel.

3) C. Th. 9, 38, 7.

4) l. 8 ep. 9. 23. 53 [54]. 58. 73. [Vgl. Seeck p. CXCH.]

5) l. 3 ep. 33.

6) Augustinus conf. 4, 14. Cf. Suidas s. v. Παιπρόπιος.

7) C. Th. 16, 2, 29.

*) [Useners Emendation *hibernum* ist von Cumont, Textes et monuments . . . de Mithra II, 1896, S. 52 als richtig anerkannt worden.]

1. Praefectus dicitur v. 25 fueruntque sub eo tam Roma quam 360 Africa (v. 85. 86), cuius adeo proconsulem mutandum curavit. Fuit igitur praefectus praetorio Italiae Illyrici Africae.

2. Consul dicitur v. 112, quo item pertinet *trabeati* epithetum v. 26 a Morelio felici coniectura recuperatum.

3. Motus eo tempore fuit in Italia tam gravis, ut tumultu Romae indicto plebs urbana ad arma vocaretur¹.

4. Cum per tres menses is de quo agitur in itinere bellove fuisset, periit morte violenta (v. 26 seq.) habuitque parvum sepulcrum (v. 111).

5. Heres quod dicitur Symmachus v. 114 quamquam potest ad aliam quamlibet hereditatem referri, tamen probabilius est heredem eum dici ipsius illius viri, in quem toto carmine invehitur poeta, ut cum bonis etiam impii cultus hereditatem crevisse insimuletur².

Haec omnia conveniunt in Flavianum eum, quem supra nominavimus.*) Primum quae ex caede Valentiniani II († 15. Mai. 392) originem cepit seditio Eugeniana adversus Theodosium ita gentilium motus fuit adversus sectam Christianam, ut paganorum dux et princeps esset non Eugenius imperator, ipse Christianae fidei addictus, sed Flavianus³. Quo tetenderint qui turbas eas concitarant, inter

1) Tumultus indicendi vetusta consuetudo accurate enuntiatur v. 32. 33: *quis tibi iustitium incussit, pulcherrima Roma, ad saga confugerent, populus quae non habet olim?* Cf. Cicero Philipp. 5, 12, 32: *rem . . . confestim gerendam censeo: tumultum decerni, iustitium edici, saga sumi dico oportere.* item adhibe quae Victor Caes. 40, 25 de Constantino Magno scribit: *praetoriae legiones ac subsidia factionibus aptiora quam urbi Romae sublata penitus, simul arma atque usus indumenti militaris.*

2) Conferendus titulus est nuper Romae repertus, quem qui edidit Henzenus (Bullett. 1868 p. 90 [C. I. L. VI, 754 = Dessau 4269 = C. L. E. 265 Bücheler]), demonstravit scriptum esse inter a. fere 382 et 391, ubi Tamesius Augustus Olympius avi exemplum secutus sumptibus suis antrum Mithrae restituisse se praedicat sic finiens: *damna piis meliora lucro: quis ditior illo est, qui cum caelicolis parcat bona dividit heres?*

*) [Vgl. über ihn Seeck, Symmachus, praef. S. CXII ff.]

3) Rufinus Aquileiensis hist. eccl. 2, 33: *pagani . . . innovare sacrificia et Romam funestis victimis cruentare, inspicere exta pecudum et ex fibrarum praescientia securam Eugenio victoriam nuntiare, superstitiosius haec agente et cum omni animositate Flaviano tunc praefecto, cuius adsertionibus (magna enim erat eius in sapientia praerogativa) Eugenium victorem fore pro certo praesumpserant.* Sozomenus hist. eccl. 7, 22: *ᾠετο δὲ (Eugenius) τοῦ ἐπιχειρήματος ἀσφαλῶς κρατήσειν, ἐπαρόμενος λόγοις ἀνθρώπων εἰδέναι τὸ μέλλον ὑπισχνουμένων σφαγίαις τοῖς καὶ ἡπατοσκοπίαις καὶ καταλήψει ἀστέρων· ἐσποῦδαζον δὲ περὶ ταῦτα ἄλλοι τε πολλοὶ τῶν ἐν τέλει Ῥωμαίων καὶ Φλαβιανὸς ὁ τότε ὑπαρχος, ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἐγέρφων εἶναι δοκῶν, προσέτι δὲ καὶ τὰ μέλλοντα ἀκριβοῦν λογιζόμενος ἐπιστήμη*

alia declarant *Iovis simulacra* a Theodosii adversariis *nescio quibus ritibus consecrata et in Alpibus constituta*, quorum post victoriam
 361 *fulmina aurea cursoribus, et se ab eis fulminari velle dicentibus*, Theodosius *hilariter benigneque donavit*¹; item quod Victoriae ara in curia restituta est reditusque templorum caerimoniis redditi intercedentibus apud Eugenium Arbogaste et Flaviano². — Romae appropinquante Theodosio secundum antiquam consuetudinem tumultum edictum esse etsi nemo praeterea memoriae tradidit, tamen recte convenit huic extremae vetustarum caerimoniarum adversus novicias pugnae. — Flavianum denique constat cum ex auctoribus tum ex titulis sub Eugenio et praefecturam praetorii Italiae sustinuisse³ et a. 394 consulatum ordinarium suscepisse, deinde vere eiusdem anni profectum adversus Theodosium ad Italiam tendentem in bello eo periisse⁴. De genere temporeque mortis quamquam parum accurate auctores rettulerunt, tamen quae accepimus cum carmine facile

παντοδαπῆς μαντίας. ταύτη γὰρ μάλιστα τὸν Εὐγένιον ἔπεισε εἰς πόλεμον παρασκευάσασθαι, μοιρίδιον εἶναι αὐτῷ τὴν βασιλείαν ἰσχυρίζομενος καὶ νίκην ἐπὶ τῇ μάχῃ συμβῆσθαι καὶ μεταβολὴν τῆς Χριστιανῶν θρησκείας.

1) Augustinus de civ. dei 5, 26, 1.

2) Paulinus in vita S. Ambrosii c. 26 (opp. Ambrosii app. p. VII ed. Maur.): *Eugenius . . . petentibus Flaviano tunc praefecto et Arbogaste comite aram Victoriae et sumptus caerimoniarum, quod Valentinianus . . . petentibus denegaverat, oblitus fidei suae concessit.* Ambrosius in epistula ad Eugenium (n. 57 opp. 2 p. 1012 ed. Maur.): *donata illa praecellentibus in re publica, sed gentilis observantiae viris: et fortasse dicatur, imperator Auguste, quia ipse non templis reddideris, sed bene meritis de te donaveris.* et post alia: *petierunt legati ut templis redderes: non fecisti. iterum alteri postulaverunt: renisus es. et postea ipsis, qui petiere, donandum putasti.*

3) Orelli 1188. 5593 [C. I. L. VI, 1782. 1783 = Dessau 2947. 2948]; in hac diserte dicitur *praef. praet. Ital. Illyr. et Afric. iterum.* Africa quamquam eo tempore sub Gildone fuit, qui totum se Eugenio non commisit, tamen nihil obstat, quominus Flavianus quaedam ibi egerit. verba *sibi proconsul ut esset* possunt ferri, quamquam proconsul Africae proprie non fuit sub praefecto praetorio; nec necessarium est scribere *ibi*.

4) Paulinus l. c. c. 31: *promiserant Arbogastes tunc comes et Flavianus praefectus Mediolano egredientes, cum victores reversi fuissent, stabulum se esse facturos in basilica ecclesiae Mediolanensis atque clericos sub armis probaturos.* Rufinus hist. eccl. 2, 33: *ubi . . . Theodosius Alpium fauces coepit urgere, primi illi . . . daemones in fugam versi, post etiam magistri (immo ministri) horum et doctores errorum: praecipue Flavianus plus pudoris quam sceleris reus cum potuisset exadere, eruditus admodum vir mereri se mortem pro errore iustius quam pro crimine iudicavit.* Theodosii imperatoris nepotes in epistula ad senatum Romanum (Orelli 5593 [C. I. L. VI, 1783 = Dessau 2948]) sic scribunt de avi sui frustrata clementia: *eum (Flavianum) vivere nobis servarique vobis, quae verba eius apud vos fuisse pleriq. meministis, optavit.*

conciliantur et eius ope explentur. Flavianus cum secundum Rufinum Alpibus Iulii videatur praesedissee ibique primus ex ducibus Eugenii Theodosio occurrisset, eo rettulit Rossius¹ quod legitur v. 26 praefectum abiisse ad 'Iovis solium', nempe ad simulacra illa Iovis in summa Alpe Iulia adversus Theodosium constituta. nam ibi aedem Iovis fuisse veri non absimile est, maxime ubi compararis aedes Iovis Poenini et Iovis Apennini² similiter in summo monte collocatas. ita sine nimia exaggeratione Flavianus dici potest totum orbem lustrasse, scilicet dum Alpium itinera communit ibique hostibus se obicit; tertio autem post bellum coeptum mense eum occubuisse cum ex carmine intellegatur, auctores non adversantur, cum praesertim secundum Rufinum³ mortem oppetivisse videatur, antequam Alpes superaret Theodosius et apud fluvium Frigidum (394 Sept. 6) cum Eugenio debellaret⁴. — *Tracta mors*, scilicet ea quae secuta est post longos cruciatus, quo referatur, ignotum est, cum de genere mortis hoc unum constet voluntariam eam quodam modo fuisse. — Denique inter heredes Flaviani esse potuit Symmachus oratoris filius utpote maritus neptis Flaviani, cui etiam post mortem domi statuam posuit. nam quamquam Flaviano heres ab intestato ne uxor quidem Symmachi fuit patre suo etiamtum vivo, tamen Flavianus potest prognerum testamento honorasse, ut fortasse eum Florae aedem reficere iuberet, Theodosius autem hereditatem propter crimen maiestatis commissam nihilominus testamento scriptis heredibus reddidisse.

Ad haec qui addet ea aetate, quam carmen indicat, satis in universum nobis nota nec motum alium nec hominem ullum reperiri, de quibus cogitari liceat, id quod diligenter persecutus est Morelius,

1) Lectionis constitutio tamen feliciter quam Rossio cessit Morelio. nam *solium raptum* omnino recte hic rettulit ad Iovis adversus patrem Saturnum rebellionem iam antea v. 14 ei exprobratam, et quod summum est, non potest v. 26 significari victi Flaviani ad victorem adductio, cum hic indicetur scelus, propter quod punitur, poena enuntietur versu sequente. *trabeatus* denique optime dicitur dux idem consul.

2) cf. C. I. L. I [ed. 1] p. 267.

3) Nam post ea quae supra p. 361 n. 4 [p. 496 n. 4] rettulimus sic pergit: *ceteri vero instruunt aciem et collocatis in superiore iugo insidiis ipsi pugnam in descensu montis expectant* et quae sequuntur. proelium hoc, quo debellatum est, factum est ad flumen Frigidum, hodie Wippach, XXXVI lapide ab Aquileia in latere ad Italiam vergente Alpium Iuliarum.

4) Quod si Hauptius recte ex *abisset* fecit *adisset*, verba intellegenda sunt de noto consulis processu die initi magistratus ad aedem Iovis optimi maximi (Liv. 21, 63, 8; cf. Becker in enchir. 2, 2, 124 [Staatsrecht I³ S. 616]). [Vgl. C. Schenkl, Wiener Stud. 1, 1879, S. 73, der für Haupt's Deutung eintritt.]

non dubitabit carmen referre ad Flavianum partis gentilium antesignanum, idque scriptum iudicare aut eo ipso anno 394 aut certe proximo. nam vivida rerum memoria in summa carminis exilitate et languore etiam magis elucet.

Hoc posito quae ex solo hoc carmine innotuerunt, ad eundem Flavianum referre licebit. ita obiisse eum natum annos sexaginta colligitur ex v. 67; hydropicum eum fuisse vel certe ab inimicis eiusmodi corporis habitum ei exprobratum esse ex v. 121. quae de uxoris eius pro eo invocationibus magicis traduntur v. 115 seq. ostendunt mulierem, de qua nihil praeterea comperimus, marito superfuisse. paullo maioris momenti est quod v. 38 Flavianus obiurgatur propterea, quod olim, id est ante Eugenia tempora, vinum patriae prodiderit; quod si recte traditum accepimus, trahendum erit ad canonem vinarium ex Italia urbi Romae subministratum¹ a Flaviano, fortasse cum primum praefectus esset praetorio in Italia a. 383, aliqua ratione imminutum². sed fortasse magis se commendabit legentibus Hauptiana emendatio, qua admissa Flavianus non vinum patriae prodidit, sed venum patriam, id est subvertit eam et pessum dedit malis artibus. quae sequuntur, innuunt demolitiones nescio quas quove tempore factas plebi invisas. — Reliqua, quae ad res sacras magis spectant quam ad publicas, aut explicuerunt alii aut explicabunt, maxime insignes locos de feriis ea aetate in urbe Roma celeberrimis, ut de taurobolio v. 57—62, de Isiis (Oct. 28 — Nov. 1) v. 99—102, de dendrophoriis (Mart. 22 — 27) v. 103—109; de quibus quaedam in carmine leguntur alibi nusquam reperienda. nam ego mihi certe, puto etiam aliis nimium iam videor immoratus esse diris hisce infantiae piae.

1) Gothofredus ad C. Th. 14, 6, 3, cf. quae adnotavi ad edictum Diocletiani de pret. rer. p. 76 [Edictum Diocletiani . . . ed. Mommsen-Blümner, Berl. 1893, S. 76].

2) Querelae Symmachi (ep. 7, 96), quod Longinianus Flavianum iuniorem propter vinarii tituli debita multarit, ad rem de qua agitur non pertinent.